

Hanna Aranne

Mantšukuon kansainvälispoliittinen merkitys Suomelle 1932–1942

Tämä artikkeli käsittelee Mantšukuon nukkevaltion tunnustamisen kansainvälispoliittista merkitystä Suomen ulkopoliitiikan kansalliseen turvallisuuteen liittyvälle ulottuvuudelle. Mantšukuo oli Japanin miehityshallinnon vuonna 1932 perustama nukkevaltio, jonka tunnusti vain muutama maa. Suomi tunnusti Mantšukuon vuonna 1941, kun Suomen ja Japanin suhteet syvenivät. Mantšukuo lakkasi olemasta valtion jälkeen, kun Japani antautui toisen maailmansodan lopussa elokuussa 1945 ja Neuvostoliitto miehitti Mantšurian alueen. Suomen valtion ulkoinen uhkakuva oli 1930- ja 1940-luvuilla erittäin suppea ja keskittyi Neuvostoliiton uhan torjumiseen. Ajatusta yhteisestä vihollisesta tulkittiin erittäin suppeasti omasta näkökulmasta. Samalla ei voitu nähdä, että veljeily potentiaalisen ystävän vihollisen kanssa saattaisi katkaista suhteet potentiaaliseen ystävään ja luoda uusia vihollisia.

Artikkeli käsittelee etenkin suvereniteetin tematiikasta käsin Suomen valintoja ja tekojen seurauksia suvereniteetin tulkinnassa. Stephen D. Krasner käsittää suvereniteetin perustuvan poliittiseen auktoriteettiin tietyllä alueella, keskinäiseen tunnustamiseen, autonomiaan ja kontrolliin. Suvereniteetti voidaan jakaa vielä hienojakoisemmin keskinäisriippuvaiseen suvereniteettiin, kotoperäiseen suvereniteettiin, Vattelin suvereniteettiin ja kansainvälisoikeudelliseen suvereniteettiin. Keskinäisriippuvaisessa suvereniteetissa valtiot kontrolloivat rajat ylittävää liikkuvuutta. Kotoperäinen suvereniteetti viittaa valtion rakenteiden legitimitettiin sekä kykyyn kontrolloida ihmisten toimintaa valtion rajojen sisäpuolella. Vattelilainen suvereniteetti puolestaan tarkoittaa sitä, ettei mikään ulkopuolinen auktoriteetti vaikuta valtioon oikeudellisesti eikä tosiasiallisesti. Kansainvälisoikeudellinen suvereniteetti viittaa valtioiden väliseen tunnustamiseen.¹ Mantšukuon tunnustamista tai tunnustamattomuutta perusteltiin erilaisilla suvereniteettitulkinnoilla. Käytännössä suvereniteetti on keskeinen tekijä, jonka perusteella valtiot tekevät päätöksiä toisten valtioiden tunnustamisesta.

Suomen suhteita Japaniin ja Mantšuriaan on tutkittu useista näkökulmista niin kuvatutkimuksen, taloushistorian kuin suvereniteettitulkinnoinkin kannalta. Hanna Aranne on käsitellyt artikkelissaan *The Problems Related to Non-recognition of*

¹ Stephen Krasner, ”Rethinking the sovereign state model”. *Empires, Systems and States. Great Transformations in International Politics*. Toim. Michael Cox, Tim Dunne ja Ken Booth. Cambridge University Press, Dorset 2001, 18–21.

*a State and the Protection of the Finnish Citizens in Manchukuo in 1932–1941*², miten Suomi käsitteli suvereniteettikysymyksiä kansalaisasioiden hoidon näkökulmasta Mantšukuossa 1930-luvulla, sekä yhteisten viholliskuvien merkitystä Suomen ja Mantšukuon suhteissa 1940-luvun alussa artikkelissaan *Yhteisten viholliskuvien vaikutus Suomen tunnustaessa Mantšukuo itsenäiseksi valtioksi*³. Olavi K. Fält on väitöskirjassaan *Eksotismista realismiin – Suomen Japani-kuva 1930-luvulla*⁴ tutkinut suomalaisen lehdistön mielikuvia Japanista 1930-luvulla ja siinä yhteydessä käsitellyt Mantšukuon perustamisen käsittelyä suomalaisessa lehdistössä. Pääasiassa Japanin sotilasiamiehen Akashi Motojiron toimintaa Japanin ja Venäjän sodan aikana (1904–1905) tarkastelevassa *Rakka Ryusuissa*⁵ Fält käsittelee omassa artikkelissaan 1940-luvun Suomen ja Japanin ulkopoliittisia suhteita.

Kari Selén on käsitellyt teoksessaan *Genevestä Tukholmaan. Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtyminen Kansainliitosta Pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931–1936* Mantšukuo-kysymyksen käsittelyä Kansainliitossa Suomen näkökulmasta. Selén tuo esille, että kiista Kiinan ja Japanin välillä ei itsessään ollut Suomelle tärkeä, vaan mikä sen merkitys oli Kansainliiton toiminnalle ja kyvyllä käsitellä suurvaltojen välisiä kiistoja.⁶ Juha Sahi puolestaan on sivunnut Suomen kaupallisia pyrkimyksiä Mantšukuossa väitöskirjassaan *Verkostot kaukaiseen itään: Suomen kauppasuhteet Japaniin 1919–1974*⁷.

Lauri Lehtonen, Timo Liene ja Ohto Manninen ovat sivunneet Suomen ja Japanin radiotiedustelu yhteistyötä Puolustusvoimien radiotiedustelua koskevassa tutkimuksessaan *Sanomansieppaajia ja koodinmurtajia. Suomen radiotiedustelu sodas-*

² Hanna Aranne, ”The Problems Related to Non-recognition of a State and the Protection of the Finnish Citizens in Manchukuo in 1932–1941”. *Transcultural Encounters 2. Understanding Humans in Change*. Toim. Kari Alenius et al. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi 2018.

³ Hanna Aranne, ”Yhteisten viholliskuvien vaikutus Suomen tunnustaessa Mantšukuo itsenäiseksi valtioksi”. *Tieto vai mielikuvat? Kohtaamiset, representaatiot ja yhteisöt muuttuvassa maailmassa*. Toim. Kari Alenius, Maija Kallinen ja Maria Julku. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi 2019.

⁴ Olavi K Fält, *Eksotismista realismiin – Suomen Japani-kuva 1930-luvulla*. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi 1982.

⁵ Olavi K. Fält, ”The Influence of Finnish-Japanese Cooperation during Russo-Japanese War on Relations between Finland and Japan in 1917–1944”. *Akashi Motojiro, Rakka ryusui. Colonel Akashi's Report on His Secret Cooperation with the Russian Revolutionary Parties during the Russo-Japanese War*. *Studia Historica* 31. Toim. Antti Kujala ja Olavi K. Fält. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1988. <http://www.jstor.org/stable/2384620>.

⁶ Kari Selén, *Genevestä Tukholmaan. Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtyminen Kansainliitosta Pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931–1936*. Otava, Helsinki 1974, 63.

⁷ Juha Sahi, *Verkostot kaukaiseen itään – Suomen kauppasuhteet Japaniin 1919–1974*. Acta Universitatis Ouluensis, B Humaniora, 138. Juvenes Print, Tampere 2016. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526211206>.

sa⁸. Japanin näkökulmasta samaa radiotiedustelu yhteistyötä Mantšuriassa sijainneen Kwantungin armeijan ja Suomen välillä on käsitelty Chiharu Inaba artikkelissaan *Japanese Intelligence Operations in Scandinavia during World War II*⁹, jonka mukaan Kwantungin armeija haki yhteistyötä eurooppalaisten radiotiedustelijoiden kanssa murtaukseen Neuvostoliiton salatun koodausjärjestelmän. Shingo Masunaga on käsitellyt väitöstutkimuksessaan *In Search of New Facts. Interwar Japanese Military Intelligence Activities in the Baltic States and Finland: 1918–1940*¹⁰ osana Japanin sotilasasiamiestoimintaa Baltian maissa myös Japanin tiedusteluoperaatioita Suomessa. Hiroshi Momose käsittelee Suomen ja Japanin diplomaattisuhteita Japanin näkökulmasta artikkelissaan *Japan's Relations with Finland 1919–1944 as reflected by Japanese source materials*¹¹. Hän muun muassa nostaa esiin Japanin asevoimissa sota-aikana esiintyneen turanismin, joka uskoi muun muassa suomalaisten ja japanilaisten rodulliseen yhtenäisyyteen ja turanilaisten kansojen muodostamaan liittoon.¹² Samanlaista ajattelua heijasteli myös Suomen ensimmäinen lähettiläs Japanissa, kielitieteilijä Gustaf Ramstedt, sekä Suomen sotilasasiamies Japanissa, eversti Auno Kaila, joka kirjoitti turanismista Japanissa ollessaan.¹³ Rodulliselle ajattelulle ei kuitenkaan ollut laajempaa kaikupohjaa Suomen ulkosuhteita käsittelevässä virkamiehistöissä eikä edes esimerkiksi Akateemisen Karjala-Seuran keskuudessa.¹⁴

Tässä artikkelissa tutkin Suomen turvallisuuteen ja puolustukseen liittyvien valintojen laajempia kansainvälispoliittisia seurauksia sen suhteessa Mantšuriaan ja Mantšukuon tunnustamiseen Suomen valintojen, niihin liittyneiden taustavaikuttimien ja yksittäisten tekojen kautta. Turvallisuuspolitiikkaa käsitteenä ei tuohon aikaan tunnettu, vaan ulkopolitiikkaa tai ulkosuhteiden hoitoa käytettiin kuvaamaan myös turvallisuuteen liittyvää ulkovaltoihin suuntautuvaa toimintaa. Tarkastelen myös, miten Mantšukuon nukkevaltion tunnustamisella oli kansainvälispoliittista merkitystä Suomen asemalle sekä minkäläistä konkreettista sotilaallista yhteistyötä Suomi teki Mantšuriassa. Tarkastelujakso alkaa Mantšukuon julistautumisesta itsenäiseksi

⁸ Lauri Lehtonen, Timo Liene ja Ohto Manninen, *Sanomansieppaajia ja koodinmurtajia. Suomen radiotiedustelu sodassa*. Docendo, Jyväskylä 2016.

⁹ Chiharu Inaba, ”Japanese Intelligence Operations in Scandinavia during World War II”. *Scandinavian Journal of History*, 33:2, 2008. <https://doi.org/10.1080/03468750802078872>.

¹⁰ Shingo Masunaga, *In Search of New Facts. Interwar Japanese Military Intelligence Activities in the Baltic States and Finland: 1918–1940*. Turun yliopiston julkaisu – Annales Universitatis Turkuensis, Sarja – Ser. B, Osa – Tom. 541, Humaniora. Turku 2021. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8513-5>.

¹¹ Hiroshi Momose, ”Japan's Relations with Finland 1919–1944 as Reflected by Japanese Source Materials”. *スラヴ研究* 1973, 17. <http://hdl.handle.net/2115/5026>.

¹² *Ibid.*, 2–3.

¹³ Auno Kaila, 汎ツラン主義と大東亞新秩序, 帝都育英工業学校 (印刷者). 1944.

¹⁴ ”Mikä on turanilainen aate”. *Suomen Heimo* 29.8.1933, 110; Toivo Nygård, ”Venäläisvastaisuus ja Suur-Suomi -ajatus suomalaisen äärioikeiston ideologiassa”. *Mongoleja vai germaaneja? -rotuteorioiden suomalaiset*. Historiallinen arkisto 86. Toim. Aira Kemiläinen, Marjatta Hietala ja Pekka Suvanto. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1985, 462.

vuonna 1932 ja päättyy vuoteen 1942, jolloin suhteet huipentuivat Mantšukuon kymmenvuotis- ja Suomen 25-vuotisitsenäisyysjuhliin.

Artikkelissa käytän pääasiallisesti ulkoasiainministeriön arkiston ja ulkoasiainministerinä vuosina 1940–1943 toimineen Rolf Wittingin I arkiston lähteitä, joista kuvastuu osa Suomen virallisesta ulkopoliittisesta ajattelusta. Aineisto on kummasakin tapauksessa pääasiassa ulkoasiainministeriön raportteja ja sähköitä Japaniin ja Mantšukuuhon liittyvistä asioista, mutta esimerkiksi virkamiesten väliset keskustelut ja epävirallinen kirjeenvaihto eivät ole tallentuneet näihin arkistoihin. Japania ja Mantšukuota käsiteltiin laajasti useiden Suomen lähetystöjen raportoinnissa eikä pelkästään esimerkiksi vain Itä-Aasian lähetystöjen raportoinnissa. Myöskään kaikki Suomen ulkopoliittiseen päätöksentekoon vaikuttanut materiaali ei ole säilynyt, sillä paljon keskustelua päätösten taustoista käytiin niin kutsuttujen ”Hyvä Veli” -kirjeiden kautta. Nämä puolestaan eivät ole päätyneet ulkoasiainministeriön arkistoon, vaan niistä osa löytyy lähinnä yksittäisten henkilöiden omista arkistoista.¹⁵ Lisäksi olen verrannut etenkin japanilaisten teekutsujen kohdalla Foreign Relations of the United States -arkiston sähköisten sähkökokoelmien vastaavan ajankohdan viestiliikennettä Suomen ulkoasiainministeriön pohdinnasta suhteiden tilasta ja Japanin-suhteiden ja teekutsujen merkityksestä. Lähdeaineisto etenkin sotilas- ja tiedusteluyhteistyöstä on kuitenkin hajanaista, sillä valtaosa aihetta koskevista asiakirjoista tuhottiin jatkosodan päätyttyä.¹⁶ Parhaiten sotilas- ja tiedusteluyhteistyöhön liittyvää aineistoa on löytynyt Rolf Wittingin arkistosta, joka sisältää muun muassa Japanissa toimineiden Suomen sotilasasiamiesten sähköitä, sekä Sota-arkiston ulkomaanosaston aineistosta, johon sisältyy Suomessa toimineiden ulkomaisten asiamiesten ja yleisesikunnan välistä kirjeenvaihtoa.

Artikkeli sijoittuu poliittisen historian tutkimuksen alaan, ja tutkimus perustuu laadulliseen tutkimusotteeseen. Aineistoja on käyty läpi systemaattisesti ja heuristisesti sekä kontekstualisoitu laajempaan viitekehykseen. Eri aineistoja, kuten Suomen ja Yhdysvaltojen ulkoministeriöiden asiakirjoja, on vertailtu toisiinsa tarkoituksena kartoittaa toimijoiden ymmärrystä samasta asiasta.

Nukkevaltio vai ei?

Suomi ei tunnustanut Mantšukuota heti sen jälkeen, kun Japani oli miehittänyt Mantšurian syksyllä 1931 ja perustanut Mantšukuon valtion helmikuun lopussa 1932. Tähän syyt olivat kahtalaiset. Ensinnäkin Suomi noudatti ulkopoliitikassaan Kansainliiton enemmistön linjaa 1930-luvun alussa. Etenkin pienten valtioiden nä-

¹⁵ Selén 1974, 11–13.

¹⁶ Ks. esim. Lehtonen, Liene ja Manninen 2016, 18–19, 201. Japanin antauduttua vuonna 1945 sen asevoimat tuhosivat arkistot ja niiden myötä myös Japanin ja Suomen suhteista säilyneet tiedot ovat monin paikoin muistinvaraisia ja siten epätarkkoja.

kökulmasta Kiinan ja Japanin välinen konflikti uhkasi Kansainliiton olemassaoloa, kun Japani ei ollut käyttänyt hyväkseen voimassa olevia keinoja kiistojen rauhanomaiseksi ratkaisuksi.¹⁷ Suomen Geneven-lähettilään Rudolf Holstin mielestä kyse Mantšurian-kysymyksessä ei ollut maiden suvereniteetista vaan kansainvälisestä politiikasta ja Kansainliiton toimimisesta.¹⁸ Periaatteena oli, että Suomi sitoutui sopimusten loukkaamattomuuden periaatteelle¹⁹ ja Japani oli hyökätessään Mantšuriaan rikkonut tätä periaatetta.

Kansainliitto tuli puolueettoman tutkimuksen jälkeen siihen tulokseen, että Mantšukuo ei ollut oikea kansallisvaltio, vaan Japanin perustama nukkevaltio. Tutkimuskomitea myös totesi, että Japani oli loukannut Kiinan suvereniteettia Mantšuriassa ja alue olisi Kiinan hallinnon alainen autonominen hallintokeskus.²⁰ Selénin tulkinnan mukaan Suomelle ei ollut tärkeää nimenomainen kiista Kiinan ja Japanin välillä, vaan miten suurvaltapolitiittisia kiistoja käsiteltiin Kansainliitossa sekä Kansainliiton kyky toimia rauhan turvaajana.²¹ Kyseessä oli siis Suomen reflektio omasta asemastaan, jos sen turvallisuus tulisi uhatuksi, ja ajatus, miten hyvin Kansainliitto järjestelmänä pystyisi turvaamaan Suomen etuja. Tässä ajattelussa valtioiden suvereniteetin tunnustaminen tai tunnustamattomuus alistettiin Kansainliitolle ja ylipäätään kansainväliselle järjestelmälle.

Toiseksi Suomen sisäpoliittinen tilanne oli Mantšukuon valtion itsenäiseksi julistamisen aikaan epävakaa. Itsenäisyysjulistus ajoittui lähes päivälleen samaan ajankohtaan kuin Mäntsälän kapina Suomessa. Äärioikeistoa edustava lapuanliike oli kasvattanut vaikutusvaltaansa 1930-luvun alussa, ja sen ydinryhmä pyrki kaappamaan vallan Mäntsälän kapinalla. Lapuanliikkeen näkökulmasta Suomen laillinen hallitus oli liian suopea kommunismille.²² Pelko äärioikeiston vallankaappauksesta todennäköisesti ehkäisi valtiojohdon haluja tunnustaa Mantšukuo, joka oli osittain Japanin Kwantungin armeijan (kanto-gun) luomus ja siten tavallaan vallankaappaus itsessään.

Suomen poliittinen suhtautuminen Mantšukuohon säilyi nuivana koko 1930-luvun. Esimerkiksi Mantšukuon ja Ulko-Mongolian rajanvetoa koskevien neuvottelujen raportoinnissa Suomen Tokion-lähettiläs Hugo Valvanne raportoi vuonna

¹⁷ Selén 1974, 54.

¹⁸ Geneven lähetystön raportti no. 37, Kiinan ja Japanin selkkaus 27.11.1932, 5 C 31, Ulkoministeriön arkisto (UMA). [https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1932/#Bern-Geneve 1932](https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1932/#Bern-Geneve%201932).

¹⁹ Selén 1974, 65.

²⁰ Ulkoasiainministeriön sähköjäljennös, Tokion lähetystön arkisto 57, Kansallisarkisto Oulu (OMA).

²¹ Selén 1974, 63.

²² Seppo Hentilä, *Suomen poliittinen historia 1809–1999*. WSOY, Juva 2000, 158. Mäntsälän kapina tapahtui helmi-maaliskuun vaihteessa 1932. Suojeluskunta piiritti Ohkolan työväentalon, jossa kansanedustaja Mikko Erich oli pitämässä puhetta. Lapuanliike antoi liikekannallepanokäskyn, ja 5000–6000 miestä tuli paikalle. Mäntsälän kapinan seurauksena hallitus määräsi lapuanliikkeen johdon pidettäväksi.

1935, että ”neuvottelut ovat tosiallisesti olleet voimain mittelyä Japanin ja Neuvostoliiton kesken”.²³ Valvanne raportoi myös, ettei Mantšukuota perustettu edistämään mantšudynastiaa, vaan Japani teki sen välttämättömyyssyistä.²⁴ Suvereniteetin kannalta Mantšuriaa ei kuitenkaan pidetty täysin Kiinalle kuuluvana, vaan esimerkiksi Geneven väliaikainen asiantuntija E. A. R. Gyllenbögel totesi, ettei ”Mantšuriaa ole milloinkaan laskettu kuuluvan varsinaiseen Kiinaan”.²⁵

Yksittäiset henkilöt kuitenkin pyrkivät hyötymään Itä-Aasian kriisipesäkkeestä. Puolustusvoimilla ja etenkin suojeluskunnilla oli kosketusta Japanin asevoimiin 1930-luvun alusta alkaen, kun Japanin asevoimat pyrki rakentamaan tiedusteluoperaatiota Baltian maihin ja Suomeen Neuvostoliittoa vastaan. Tämän seurauksena useat japanilaiset upseerit vierailivat Suomessa tutustumassa Suomen oloihin ja solmimassa yhteyksiä asevoimiin.²⁶

Yleisesikunnan päällikkö Kurt Wallenius kävi kirjeenvaihtoa Suomen Shanghain pääkonsulin kanssa vuonna 1930 sotilasneuvonantajan lähettämisestä Mantšuriaan tukemaan siellä suvereenisti hallinneen Zhang Xueliangin hallintoa.²⁷ Kiinan tasavalta virallisesti luki Mantšurian alueeseensa, mutta se tosiasiallisesti oli Zhangin suvereniteetin alaisuudessa, koska hänen hallintonsa pystyi määrittämään alueen sisäisen tilanteen ja peri veroja alueen asukkailta. Kansainvälispoliittista tunnustusta hänen hallinnollaan ei kuitenkaan ollut.²⁸ Vaikka suomalaisen sotilasneuvonantajan lähettäminen ei tuolloin onnistunut, Wallenius palasi asiaan Mantsälän kapinaa ja presidentti K. J. Ståhlbergin kyyditystä seuranneen vankeutensa jälkeen. Tuolloin huhtikuussa 1934 hän otti yhteyttä Japanin maavoimaministeriöön pyytäen päästä opettamaan talvisodankäyntiä Japaniin 3–5 vuoden ajaksi.²⁹ Tämäkään suunnitelma ei toteutunut, mutta muutamaa vuotta myöhemmin vuosina 1937–1938 Wallenius lopulta matkusti Mantšuriaan sotakirjeenvaihtajaksi ja kirjoitti kirjan ”Japani marsii” tämän perusteella. Shingo Masunagan mukaan Wallenius ei lähtenyt Itä-Aasian kirjeenvaihtajaksi omasta aloitteestaan, vaan Japanin sotilasasiamies Kato valjasti hänet Japanin sotapropagandan käyttöön Euroopassa.³⁰

²³ Tokiossa olevan lähetystön raportti no. 50, 29.11.1935, 5 C 15, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1935/#Tokio_1935.

²⁴ Tokiossa olevan lähetystön raportti no. 41, 18.10.1941, 5 C 15, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1941/#Tokio_1941.

²⁵ Genevessä olevan lähetystön raportti no. 6, 7.4.1932, 5 C 31, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1932/#Bern-Geneve_1932.

²⁶ Japanin asevoimien toiminnasta Baltian maissa ja Suomessa 1930-luvulla ks. Masunaga 2021, passim.

²⁷ Shanghain pääkonsuli Wähämäki Yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri K. M. Walleniukselle no. 869, 27.10.1930, SARk-1954/6, Kansallisarkisto (KA).

²⁸ Rana Mitter, *The Manchurian Myth. Nationalism, Resistance and Collaboration in Modern China*. University of California Press, Berkeley 2000, 22, 40.

²⁹ Masunaga 2021, 78.

³⁰ Ibid., 206.

On todennäköistä, että Suomen ulkoasiainministeriö ja virallinen ulkopoliittinen linjaus ei ajanut lähempää yhteistyötä Japanin kanssa Mantšuriassa, vaan kyseessä oli tiettyjen upseerien henkilökohtainen kiinnostus asiaan. Walleniuksen lisäksi Puolustusvoimista 1920-luvulla eronnut kapteeni Armas Anthoni, yksi Suomen ensimmäisistä ilmavoimien lentäjistä, matkusti 1930-luvun alussa perheineen Shanghaihin velkojaan pakoon.³¹ Hän pyrki syksyn 1932 aikana osallistumaan Japanin Kwantungin armeijan harjoituksiin Mantšukuossa ja vaati saada rahoitusta ulkoasiainministeriöltä tai yleisesikunnalta matkojen toteuttamiseksi. Hänen ajatuksenaan oli toimia Suomen epävirallisena sotilasasiamiehenä Mantšukuossa ja Japanissa. Hän vakuutti Japanin yleisesikunnalle ja ulkoasiainministeriölle olevansa Suomen virallinen edustaja, mutta mitään virallista akkreditointia tai viitettä sellaisen toteutumisesta ei ollut. Tokion lähetystöstä sähkötettiin Suomeen marraskuun lopussa 1932:

*Sotaviranomaiset pyytävät meitä toteamaan Anthonin aseman, tehtävät. Mitä vastattava? Pitkällisestä oleskelustaan huolimatta he kuin mekin virallisista tiedoista, joita Anthoni väittää useampaan kertaan Helsingistä luvatus. Jos tarkoitus edelleen jäädä tänne, asia ehdottomasti järjestettävä kahdenvälisiä muotoja noudattaen muuten asemansa pian kestävä.*³²

Ulkoasiainministeriöllä ei ollut aikomusta tunnustaa Anthonin virallista asemaa, ja hänen itsenäinen toimintansa päinvastoin oli vaarantaa Suomen virallisen kannan Mantšukuohon sekä myös suhteet Japaniin.

Suomen nuivaan suhtautumiseen teki poikkeuksen asioiden käytännön tason hoitaminen, sillä 1930-luvun puolivälissä ulkoasiainministeriö ja etenkin Itä-Aasian edustustot olivat tulleet siihen tulokseen, että postinkulun esteiden ja ihmisten rajoitetun liikkuvuuden takia Mantšuriassa olevien kansalaisten asioiden hoitaminen Shanghaista käsin ei ollut järkevää, vaan asioidenhoito pitäisi siirtää Tokioon.³³ Tätä puolsivat käytännön seikat, sillä yhteydet Tokiosta Mantšukuohon olivat sujuvat, olihan se käytännössä Japanin vallassa. Samalla ulkoasiainministeriö tuli *de facto* tunnustaneeksi Kiinan suvereniteetin menettämisen Mantšurian alueella. Diplomaaetit ja ministeriö katsoivat, että Kiinalla ei ollut todellista valtaa järjestää Mantšurian

³¹ *Suomen Virallinen Lehti* 03.07.1931, nro 149, 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1920399?page=3>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

³² Sähke Tokion lähetystöstä ulkoasiainministeriöön, 26.11.1932, Ulkoasiainministeriön sähköiset, Tokion lähetystöstä tulleet sähköet, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1932/#Tokio_1932.

³³ Shanghain pääkonsulinviraston kirje n:o 680/138 ulkoasiainministeriölle, 17.6.1935, Tokion lähetystön arkisto 57, OMA. Asioidenhoidon vaikeutta valitettiin myös Mantšukuon tullilaitoksen vuoden 1935 tulojen ja menojen hankkimisen kohdalla. Shanghain pääkonsuli Niskanen totesi, että ”pääkonsulinvirasto suuresti epäilee, tokko Mantšukuon viranomaiset vastaisivat täältä lähetettyyn tiedusteluun, ja Mantšukuolla ei ole luonnollisesti Shanghaissa edustustoa...”. Suomen pääkonsulinvirasto Shanghaissa, 30.4.1936, no. 515, Tokion lähetystön arkisto 57, OMA.

alueella postinkulkua tai järjestyksen valvontaa tai rajaliikennettä, mitkä kaikki olivat merkittäviä suvereniteetin osa-alueita.³⁴ Suojellakseen kansalaisia Suomen oli taivuttava tunnustamaan Mantšurian alueen suvereniteetin siirtyminen pois Kiinalta, vaikka se ei suoranaisesti tunnustanut juridisesti alueen hallinnan siirtymistä Mantšukuon valtiolle tai Japanille.

Suomen ja Japanin sotilaallisen yhteistyön tiivistyminen porttina Mantšukuon tunnustamiselle

Asiat alkoivat muuttua asteittain 1940-luvulle tultaessa. Eversti Toshio Nishimuran tultua nimitetyksi Japanin sotilasasiamieheksi Suomeen ja Ruotsiin vuonna 1938 yhteistyö Suomen sotilastiedustelun ja Japanin asevoimien kanssa kävi tiiviimmäksi. Joulukuussa 1939 Suomen sotilastiedustelu sopi Japanin kanssa Neuvostoliittoa koskevien tiedustelutietojen vaihtamisesta.³⁵ Japanin Kwantungin armeija ja Mantšukuo siinä sivussa kärsivät merkittävän tappion Nomonhanin taistelussa keväällä ja kesällä 1939 Neuvostoliittoa vastaan.³⁶ Japanin Neuvostoliiton-lähettiläs Togo antoi Suomen lähettiläs Yrjö-Koskiselle tietoa puna-armeijan taistelukyvystä ja Neuvostoliiton neuvottelutaktiikasta marraskuussa 1939. Nämä havainnot perustuivat Nomonhanin selkkaukseen sekä sitä seuranneisiin rauhanneuvotteluihin. Togo muun muassa totesi, että neuvostojoukot taistelevat tehokkaammin pienemmissä yksiköissä kuin suuremmissa. Japanilaiset arvioivat tämän johtuvan joukkojen ylemmän johdon yhtenäisyyden puutteesta.³⁷

Shingo Masunagan mukaan Japanin ulkoministeriöllä ja asevoimilla oli keskenään ristiriitaiset arviot Suomen mahdollisuudesta voittaa Neuvostoliitto talvisodassa. Asevoimat arvioi Suomen mahdollisuuksien olevan hyvät suojeluskuntien ja Lotta Svärd -järjestön ansiosta ja koska Neuvostoliitolla oli ongelmia operoida talviolosuhteissa.³⁸ Hämmennys Japanissa oli suuri, kun muutamaa kuukautta myöhemmin Suomi pystyi ylläpitämään puolustustaistelua Neuvostoliittoa vastaan huomattavasti pienemmin resursein erittäin vaikeissa talviolosuhteissa.³⁹ Kwantungin armeija pyrki oppimaan talvisodasta Neuvostoliiton taktiikasta ja julkaisi raportin puna-armeijan taktiikasta (So-Gun Senpou Kenkyu Shiryou 少軍戦法研究資料), joka perustui Suomen yleisesikunnan Japanin sotilasasiamies Onouchille antamiin

³⁴ Aranne 2018, 295–297.

³⁵ Lehtonen et al. 2016, 209.

³⁶ Tokion lähetystön raportti no. 30, 16.11.1939, 5 C 15, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1939/#Tokio_1939.

³⁷ Moskovassa olevan lähetystön raportti no. 83, 14.11.1939, 5 C 18, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1939/#Moskova_1939.

³⁸ Masunaga 2021, 194–195.

³⁹ Tokion lähetystön raportti no. 33, 18.12.1939, 5 C 15, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1939/#Tokio_1939.

tietoihin.⁴⁰ Kwantungin armeija myös kutsui Suomesta sotilasasiantuntijoita opettamaan talvisodassa käytettyjä menestyksellisiä oppeja Kwantungin armeijalle.⁴¹

Todennäköisesti yhteistyön tiivistymiseen Suomen Puolustusvoimien ja Kwantungin armeijan välillä vaikutti myös se, että aiemmin Suomeen akkreditoitu Japanin sotilasasiamies Nishimura siirrettiin Kwantungin armeijaan maaliskuussa 1940. Nishimuran tutkiskelujen jälkeen tärkeimmäksi menestystekijäksi Suomen talvisodan menestykselle nimettiin radiotiedustelu, minkä takia Suomi ja Japani sopivat japanilaisen upseerin liittämistä Suomen radiotiedustelun avausjaokseen oppimaan suomalaisten avausmetodeista. Suomalaiset saivat tästä vastineeksi rahallisen korvauksen sekä Neuvostoliiton asevoimien viisinumeroisen koodijärjestelmän avaimen, jota Neuvostoliitto oli käyttänyt Mantšukuon vastaisen rajan joukoillaan.⁴² Neuvostoliitto käytti samaa koodijärjestelmää sekä lännessä että idässä, joten koodisto hyödytti Suomea ja Kwantungin armeijaa. Suomi puolestaan välitti Japanille Yhdysvaltojen diplomaattikoodiston avaimen.⁴³

Kwantungin armeijan radiotiedustelu vastasi lähes kokonaan Japanin Neuvostoliittoon kohdistamasta tiedustelusta. Nomonhanin taistelun jälkeen Kwantungin armeijan tiedusteluorganisaatio järjesteltiin uudelleen ja Puolasta Britanniaan paenneita radiotiedustelu-upseereita koulutti Japanin tiedustelua Mantšuriassa. Kwantungin armeijan lisäksi Japanin asevoimien yleisesikunta keräsi Neuvostoliittoon liittyvää tiedustelutietoa muun muassa sotilasasiamiesverkostonsa kautta. Kwantungin armeija ei kuitenkaan kyennyt avaamaan puna-armeijan yleisesikunnan ja sen Kaukoidän johtokeskusten välisiä salattuja viestejä.⁴⁴

Suomi lähetti koulutustehtävään Mantšukuohon eversti Auno Kailan sekä kapteeni Lauri Laineen.⁴⁵ Kummatkin ovat palvelleet talvisodassa Kannaksella, Kaila pääosin neljännessä divisioonassa ja Laine kolmannessa.⁴⁶ Tarkoituksena oli opettaa Kwantungin armeijalle suomalaista metsäsodankäynnin ja talvisodankäynnin taktiikkaa.⁴⁷ Tämä tarkoitti alivoimaisten joukkojen manöverointia peitteisessä maastossa.

Metsäsodankäynti oli kehitetty 1930-luvulla Keski-Euroopasta poikkeavaan suomalaiseseen maastoon, jonka ominaispiirteinä olivat metsät ja niitä rikkovat vesistöt. Metsä vaikutti esimerkiksi tykistön käyttöön mutta myös vahvuudeltaan alivoimais-

⁴⁰ Masunaga 2021, 197.

⁴¹ Ibid.

⁴² Lehtonen, Liene & Manninen 2016, 209.

⁴³ Ibid.; Laineen salasähke Päämajalle, 4.7.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁴⁴ Inaba 2008, 122–138.

⁴⁵ Sähke ulkoasiainministeriöstä Tokion lähetystöön, 19.11.1932, Ulkoasiainministeriön sähköisistö, menneet sähkeet, Tokio 1940–1944, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1932/#Tokio_1932.

⁴⁶ Sodan 1939–1940 muistomitaliesitys, SArk-2139/2, KA.

⁴⁷ Esim. Laineen salasähke Päämajalle, 30.1.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

ten joukkojen kykyyn ottaa suojaa kasvillisuudesta.⁴⁸ Suomen maastoon nähden Mantšurian ja Siperian rajan tarjoama toimintaympäristö oli monella tapaa erilainen. Mantšurialle olivat ominaisia laajat arot sekä metsien peittämät vuoret. Vesistöt olivat lähinnä erittäin leveitä ja vuolaita jokia. Suhteessa Suomeen noin puolet laajasta alueesta, joka oli lähes kolme kertaa Suomen kokoinen, oli vuoristoa.⁴⁹ Arot puolestaan olivat suomalaisen metsäsodankäynnin taktiikan kannalta hyödyttömiä, sillä niistä puuttuivat taktiikan ominaispiirteille tyypilliset piirteet. Talvisodankäynnin taktiikan opettaminen puolestaan todennäköisesti keskittyi taisteluteknisiin havaintoihin, kuten suomalaisten hyvään hiihtotaitoon sekä talvisessa maastossa selviytymiseen ja maastoutumiseen.⁵⁰ Näitä todennäköisesti opetettiin myös Kwantungin armeijalle, jonka toimintaympäristössä talvet olivat jopa Suomen talvia kylmempiä.

Suomalaiset saapuivat Japaniin ja sitä myötä myös Mantšukuohon vuoden 1940 viimeisinä kuukausina.⁵¹ Upseerien toiminta keskittyi lähinnä Kwantungin armeijan sekä muiden japanilaisten joukkojen kouluttamiseen kaikilla johtamistasoilla toukokuuhun 1941 asti. Maailmanpoliittisen tilanteen heikentyessä ja maailmansodan laajetessa Kaila ja Laine pyrkivät palaamaan toukokuussa 1941 takaisin Suomeen. Tällöin kuitenkin japanilaiset estivät heitä lähtemästä. Heidät myös palkittiin korkearvoisin kunniamerkein siihenastisista ansioistaan japanilaisten joukkojen kouluttajina Mantšukuossa ja japanilaisissa sotakouluissa.⁵² Siitä huolimatta, että Suomi ei virallisesti edelleenkään tunnustanut Mantšukuota, Suomi koulutti siellä olevia joukkoja. Yhteinen viholliskuva eli Neuvostoliiton uhka meni Kansainliiton linjan ja aiempien linjausten edelle.

Myöhemmin jatkosodan sytyttyä kesällä 1941 suomalaisupseerien palaaminen takaisin Suomeen kävi mahdottomaksi, koska heidän kulkunsa Suomeen mitään järkevää kautta oli estetty.⁵³ Elo-syyskuussa Päämaja päätti, että Kaila ja Laine voivat jäädä Japaniin ja Mantšukuohon sotilasasiamiehiksi.⁵⁴ Heille pyydettiin akkreditointia Mantšukuohon lokakuun lopussa, ja Mantšukuo vahvisti heidän valtuuskirjansa

⁴⁸ Talvi- ja metsäsodankäynnin taktiikasta ks. Juha Hollanti, *Alivoimaisen taktiikka. Suomalaisen taktisen ajattelun tarkastelu*. Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro 38. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2019, 81. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-25-3112-7>.

⁴⁹ M. N. Fenneman, ”Geography of Manchuria. Physical and Strategic”. *Journal of Geography*, 4:1, 1905, 6–8.

⁵⁰ Hollanti 2019, 82–84.

⁵¹ Juha Sahi, *Salasähkeitä Tokiosta. Suomen Tokion-lähetystön toiminta ja suomalais-japanilaiset suhteet lähetystön perspektiivistä toisen maailmansodan aikana*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2008, 70. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-19277>.

⁵² Salasähke Kailalta ulkoasiainministeriölle, 23.9.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁵³ Salasähke Kailalta ulkoasiainministeriölle, 23.8.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA; Salasähke Kailalta päämajalle, 25.10.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁵⁴ Sahi 2008, 70.

viisi päivää sen jälkeen, kun Japani oli iskenyt Pearl Harboriin.⁵⁵ Heidän palkkansa olisi kuitenkin sotilasasiamiehinä laskenut merkittävästi aiemmista ansioista, ja toisaalta Japanin toimet olivat estäneet heidän lähtönsä aiemmin.⁵⁶ Näiden seurauksena Suomi ja Japani sopivat kompensatiosta, jonka perusteella Japani maksoi ilmeisesti koko Japanissa oloajan osan heidän palkastaan. Samalla he, etenkin kapteeni Laine, jatkoivat Kwantungin armeijan kouluttamista Mantšuriassa.⁵⁷

Suomalaisten upseerien toiminnan laajempi vaikuttavuus

Suomalaisten upseerien koulutuksen vaikuttavuus ei rajautunut pelkästään Mantšukuohon, johon heidät oli komennettu. Kapteeni Laine raportoi vuonna 1942 japanilaisten joukkojen käyttäneen suomalaista metsätaktiikkaa Malakassa.⁵⁸ Tämä tarkoitti sitä, että ainakin osassa Kaakkois-Aasian valtaamiseksi käydyissä taisteluissa hyödynnettiin Suomessa kehitettyjä havaintoja sodankäynnin eduista metsäolosuhteissa. Tässäkään tapauksessa tosin suomalaisen metsäsodankäynnin taktiikan premissit alivoimaisista joukoista ja suomalaisesta metsämaastosta eivät toteutuneet, vaan Japani sovelsi hyväksi havaitsemiaan oppeja eteenpäin. Kaila ja Laine kuitenkin kritisoivat japanilaisten maastojärjestelyitä ”diletanttimaisiksi” ja arvioivat, että japanilaisten menestyksen taustalla Kaakkois-Aasiassa olivat ilmaherpuuden lisäksi metsäsodankäynti, monivuotinen metsänhoitajavakoilu ja moraalit.⁵⁹

Sotilaallinen yhteistyö Mantšukuon tai oikeammin Kwantungin armeijan kanssa ei rajautunut pelkästään näiden kahden upseerin koulutustyöhön. Tämän lisäksi Suomen ja Kwantungin armeijan välillä oli aktiivista tiedusteluyhteistyötä. Suomalaisista etenkin Laine profiloitui Kwantungin armeijan tiedustelutiedon välittäjänä, kun taas Japanilla oli oma yhteysupseerinsa Suomen signaalitiedustelussa Kannaksella.⁶⁰

Kailalla ja Laineella oli jo pelkästään sotilasasiamiesroolinsakin takia myös tiedustuksellinen tehtävä Itä-Aasiassa. He raportoivat Päämajalle sotatoimista Aasian eri rintamilla ja pyysivät määrärahoja, jotta pystyivät matkustamaan tarkastamaan Japanin rintamia Aasiassa. Tärkeimpänä säilyi Mantšukuo, mutta matkoja tehtiin

⁵⁵ Mantšukuon ulkoasiainministeriön nootti, 1.6.1942, Tokion lähetystön arkisto, 57, OMA; Kailan salasähke päämajaan, 19.10.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁵⁶ Salasähke Kailalta ulkoasiainministeriöön, 28.8.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto, KA.

⁵⁷ Sähke Kailalta ulkoasiainministeriölle, 23.8.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA; Salasähke Laineelta Päämajalle, 30.1.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA; Ulkoasiainministeriön sähke no. 152 Tokion lähetystölle, 20.8.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA. Ainakin alkuvaiheessa upseerien perheet olivat Suomessa. Tämän takia heidän korkeaa tulotasoaan perusteltiin myös sillä, että heidän oli tuettava Suomeen jääneitä perheitään. Esimerkiksi Kaila vaati 5 000 markan maksamista perheelleen Suomessa kuukausittain.

⁵⁸ Salasähke Laineelta Päämajalle, 30.1.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁵⁹ Salasähke Kailalta Päämajalle, 8.4.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁶⁰ Laineen salasähke Päämajalle, 4.7.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

muun muassa Kiinaan ja Kaakkois-Aasiaan.⁶¹ Tilanteen kiristyessä kesällä 1942 Kaila myös ehdotti Laineen siirtämistä Mantšukuohon, kun erillisen suomalaisen konsulin nimittäminen ei tullut kyseeseen.⁶²

Mantšukuon tarkkailun syyt olivat kahtalaiset. Yhtäältä suomalaiset välittivät tietoa Neuvostoliiton joukkojen liikkeistä Itä-Aasiassa Mantšukuon läheisyydessä.⁶³ Jo 1930-luvun alussa Mantšuria oli Suomen diplomaattipiireissä nähty vaihtoehtoisena rintamana Neuvostoliitolle.⁶⁴ Tämä täydensi Suomen sotilastiedustelun kokonaistilannekuvaa neuvostojoukkojen liikkeistä ja vahvuuksista kulloisellakin rintamalla. Näitä tietoja upseerit todennäköisesti saivat tiedustelutiedonvaihdon avulla Mantšukuosta etenkin Kwantungin armeijalta. Tosin Lehtosen et al. mukaan Suomi sai Kwantungin armeijan keräämää materiaalia Neuvostoliiton ja Mantšukuon rajalta myös Hirosen kautta.⁶⁵

Toisaalta Suomi oli myös kiinnostunut Japanin tahdosta aloittaa sota Neuvostoliittoa vastaan,⁶⁶ mikä olisi saattanut Neuvostoliiton kahden rintaman sotaan Suomen ja Saksan hyökätessä lännestä ja Japanin idästä. Tämä oletamus vihollisen vihollisesta ystävänä oli perua jo Venäjän ja Japanin sodan ajalta 1904–1905, jolloin Japani oli tukenut Suomen aktivistien pyrkimyksiä sodan aikana tarkoituksenaan heikentää Venäjää sisäisesti.⁶⁷ Osittain analyysi sekä Tokion lähetystössä, ulkoasiainministeriössä että sotilasasiamiesten osalta perustui toiveajatteluun, joka oli ristiriidassa tiedossa olevien vasta-aiheiden kanssa.⁶⁸ Vaikka heillä oli tiedossaan merkittäviä

⁶¹ Esim. Kailan salasähke päämajalle, 13.11.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA; Kailan salasähke päämajalle, 16.12.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA; Laineen salasähke päämajalle, 14.1.1942, 22 Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁶² Salasähke Kailalta Päämajalle, 20.7.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁶³ Esim. Kailan salasähke Päämajalle, 26.1.1943, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁶⁴ Geneven lähetystön raportti no. 37, 27.11.1932, 5 C 31, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1932/#Bern-Geneve_1932&gid=1&pid=624. Geneven ja Tokion lähetystöjen arvioista poiketen Suomen Moskovan va. asianhoitaja Rafael Hakkaraisen mukaan Mantšurian valtaus tapahtui Japanin ja Neuvostoliiton välisessä yhteisymmärryksessä. Neuvostoliiton tila oli Hakkaraisen mukaan voimaton ja keskittyi oman taloutensa parantamiseen, kun taas Japani pyrki välttämään yhteenottoa Neuvostoliiton kanssa Mantšuriassa tiedottamalla toimistaan ja välttämällä uhkaavaa käyttäytymistä Neuvostoliiton hallitseman Itä-Kiinan rautatien suhteen. Moskovan lähetystön raportti no. 3, 6.2.1932, 5 C 18, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1932/#Moskova_1932.

⁶⁵ Lehtonen et al. 2016, 211–212.

⁶⁶ Esimerkiksi Kailan salasähke päämajalle, 17.9.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁶⁷ Antti Kujala, ”March Separately – Strike Together. The Paris and Geneva Conferences Held by the Russian and Minority Nationalities’ Revolutionary and Opposition Parties, 1904–1905”. *Akashi Motojiro, Rakka Ryusui. Colonel Akashi’s Report on His Secret Cooperation with the Russian Revolutionary Parties during the Russo-Japanese War*. Studia Historica 31. Toim. Antti Kujala ja Olavi K. Fält. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1988, 85–108; Fält 1982, 65.

⁶⁸ Esim. Tokion lähetystön raportti no. 28, 22.7.1941, 5 C 15, UMA; Tokion lähetystön salasähke ulkoasiainministeriölle, 26.11.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA; Kailan salasähke päämajalle, 2.12.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

vasta-aiheita Japanin sodalle Neuvostoliittoa vastaan, kuten esimerkiksi Japanin ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimus, Japanin strategiset prioriteetit ja sotatoumiin suunta, useat suomalaisarviot silti arvioivat Japanin aloittavan sodan Neuvostoliittoa vastaan lähiaikoina.⁶⁹

Toisaalta monet seikat myös puolsivat uskoa siihen, että Japani liittyisi sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Japani ja Saksa olivat solmineet Antikomintern-sopimuksen vuonna 1936.⁷⁰ Kyseisellä sopimuksella saattoi Japanin näkökulmasta olla poliittinen ulottuvuus, joka syvensi sotilasyhteistyötä sen solmineiden maiden kesken. Suomi liittyi sopimukseen marraskuussa 1941.⁷¹ Lisäksi Italia, Japani ja Saksa olivat solmineet syksyllä 1940 kolmen vallan sopimuksen, joka käytännössä muodosti sotilasliiton maiden välille. Yellenin mukaan Japani kuitenkin liittyi sopimukseen tavoitteenaan estää Saksan laajentuminen Japanin vaikutuspiirille Kaakkois-Aasiassa.⁷²

Neuvostoliitto oli useampaan kertaan 1930-luvulla ehdottanut hyökkäämättömyyssopimusta Japanille, joka oli kieltäytynyt sen solmimisesta.⁷³ Suomen Moskovan-lähettiläs Aarno Yrjö-Koskinen raportoi 20. marraskuuta 1939 huhuista, että Japani ja Neuvostoliitto neuvottelisivat keskinäisestä hyökkäämättömyyssopimuksesta. Japanin Moskovan-lähettiläs kuitenkin kielsi huhujen paikkansapitävyyden.⁷⁴ Yhdysvaltojen Neuvostoliiton-suurlähettiläs Steinhardtin mukaan Neuvostoliitto oli sitoutunut talvella 1940 sotaan Suomea vastaan ja tarvitsi joukkoja siellä. Näiden välinen sopimus siis hyödytti kumpaakin osapuolta, jos ne pystyisivät vetämään joukkojaan keskinäiseltä rajaltaan.⁷⁵ Japanin suunnatessa huomiotaan vuodesta 1940 alkaen Kaakkois-Aasiaan ja Kiinaan se hyötyi Mantšukuon, Neuvostoliiton ja Ulko-Mongolian rajan rauhoittamisesta.⁷⁶ Japanin ja Neuvostoliiton välinen puolueetto-

⁶⁹ Esim. Tokion lähetystön raportti no. 3, 20.1.1940, 5 C 15, UMA; Tokion lähetystön raportti no. 20, 25.5.1940, 5 C 15, UMA; Tokion lähetystön raportti no. 23, 20.6.1940, 5 C 15, UMA; Tokion lähetystön raportti no. 41, 19.10.1940, 5 C 15, UMA; Laineen salasähke päämajalle, 14.1.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁷⁰ Inaba 2008, 127–128.

⁷¹ Henry Oinas-Kukkonen, ”The Problem of Separate Peace, US Initiatives and the Second Front in 1943”. *Faravid* 48/2019, 43. <https://faravid.journal.fi/article/view/91901>.

⁷² Jeremy A. Yellen, ”Into the Tiger’s Den. Japan and the Tripartite Pact, 1940”. *Journal of Contemporary History*, 51, nro 3, 2016, 555–576. <https://dx.doi.org/10.1177/0022009415580142>.

⁷³ Boris Slavinsky, *Japanese–Soviet Neutrality Pact. A Diplomatic History 1941–1945*. Routledge, London 2004, 2.

⁷⁴ Moskovan lähetystön raportti no. 85, 20.11.1939, 5 C 18, UMA.

⁷⁵ 761.9315 Manchuria/205: Telegram ”The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State Moscow”, January 4, 1940–6 p.m. Foreign Relations of The United States Diplomatic Papers, 1940, General, Volume I, FRUS. <http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1939v03/reference/frus.frus1939v03.i0003.pdf>.

⁷⁶ Tokion lähetystön raportti no. 14, 21.4.1941, 5 C 15, UMA.

muussopimus, joka solmittiin 13.4.1941⁷⁷, vaikutti osaltaan Suomen asemaan ja toisaalta johti myös vääriin laskelmiin tapahtumien kulusta.

Suomen Tokion-lähettiläs Idman kuvasi, että sopimuksen mukaan Neuvostoliitto tunnusti Mantšukuon alueellisen eheyden ja koskemattomuuden samalla, kun Japani tunnusti Mongoliasta saman. Idman ei kuitenkaan uskonut, että Mantšukuon tunnustamisella olisi ollut kovinkaan merkittävää asemaa Neuvostoliiton strategisessa ajattelussa, koska hän arvioi, ettei Mantšukuota enää voisi liittää takaisin Kiinaan. Toisaalta hän näki Mantšukuon tunnustamisen keskeisenä syynä sille, että Japani solmi puolueettomuussopimuksen Neuvostoliiton kanssa.⁷⁸ Idman ei myöskään uskonut arvioissaan, että Japanin ja Neuvostoliiton välinen puolueettomuussopimus pitäisi, kun Neuvostoliiton tekemät hyökkäämättömyyssopimukset eivät olleet pitäneet Euroopassakaan.⁷⁹

Henrik Meinander on arvioinut, että Japanin Tyynenmeren sodan aloitus joulukuussa 1941 itse asiassa heikensi Suomen asemaa, kun Stalin oli saatuaan tiedon Japanin tulevasta hyökkäyksestä alkanut jo ennen Pearl Harboria siirtämään 20 divisioonaa joukkoja itäiseltä rintamalta länteen.⁸⁰ Suomalaiset Tokiossa ja Mantšukuossa eivät kuitenkaan saaneet tietoa joukkojen siirroista, vaan raportoivat Pearl Harborin aikaan Neuvostoliitolla olevan 18–20 divisioonaa Siperiassa.⁸¹ Joukkojen siirto oli todennäköisesti seurausta puolueettomuussopimuksen solmimisesta Japanin ja Neuvostoliiton välille, mikä mahdollisti kummankin osapuolen joukkojen siirron pois Mantšukuon ja Neuvostoliiton sekä Ulko-Mongolian rajalta.⁸²

Mantšukuon tunnustaminen

Suomen ja Japanin yhteistyön tiivistyessä etenkin sotilasyhteistyön osalta Japani kävi tunnusteluja syvemmästä ulkopoliittisesta yhteistyöstä Suomen kanssa. Maaliskuussa 1941 Japanin varaulkoministeri Ohashi ehdotti Suomen lähettiläälle Mantšukuon

⁷⁷ ”Japan-Union of Soviet Socialist Republics. Neutrality Pact and Declaration”. *The American Journal of International Law*, vol. 35, nro 3, 1941, 171–173. <https://www.jstor.org/stable/2213496>. Sopimus ratifioitiin 20.5.1941.

⁷⁸ Tokion lähetystön raportti no. 15, 28.4.1941, 5 C 15, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1941/#Tokio_1941.

⁷⁹ Tokion lähetystön raportti no. 14, 21.4.1941, 5 C 15, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1941/#Tokio_1941.

⁸⁰ Henrik Meinander, ”Finland and the Great Powers in World War II. Ideologies, Geopolitics, Diplomacy”. *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Brill, Leiden ja Boston 2012, 74.

⁸¹ Kailan salasähke Päämajalle, 2.12.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁸² Boris Slavinsky kuvaa sopimuksen keskeisimpänä syynä juuri Neuvostoliiton ja Japanin mahdollisuuden siirtää joukkoja pois Siperian rintamalta. Lisäksi Japani halusi murtaa Kiinan ja Neuvostoliiton välistä suhdetta puolueettomuussopimuksella. Slavinsky 2004, 51–52.

tunnustamista. Hän perusteli pyyntöä sillä, että Mantšukuo oli ”hyvin järjestetty valtio, jonka itsenäisyyden murtumisesta ei ollut merkkiäkään”. Lisäksi Ohashi pyrki tyynnyttämään Suomea siitä, ettei myöskään Neuvostoliitto reagoisi tunnustamiseen, koska se oli tosiasiallisesti tunnustanut Mantšukuon solmittuaan sopimuksen Itä-Kiinan rautatiestä. Tunnustaminen hänen mukaansa parantaisi myös suhteita Japaniin sekä Italiaan ja Saksaan, jotka olivat myös tunnustaneet Mantšukuon. Hän myös vetosi turanistiseen teoriaan, jonka mukaan mantšut, kuten monet muutkin itäaasialaiset kansat olivat kaukaista sukua suomalaisille.⁸³ Tässä yhteydessä Suomen lähettiläs Idman kävi mielenkiintoista pohdintaa suvereniteetista ja valtioiden tunnustamisesta. Hänen mukaansa valtioiden syntyminen ei ollut kiinni muiden tunnustamisesta ja tunnustaminen tarkoittaa ainoastaan tekona oikeudellisen tosiasian toteamista. Hän myös totesi, että on useita historiallisia tapauksia, joissa uuden valtion itsenäisyys on tunnustettu ilman, että se valtio, josta uusi valtio on itsenäistynyt, olisi tunnustanut tätä uutta valtiota.⁸⁴

Idmanin tulkinta perustui omanlaiseen tulkintaan kansainvälisoikeudellisesta suvereniteetista, jonka mukaan jokainen valtio voi käyttää valtaansa tunnustaa toisia valtioita ja luoda näin kansainvälisoikeudellisia yksiköitä. Ohashi puolestaan näki Mantšukuon suvereniteetin perustana sekä valtion kyvyn kotoperäisen suvereniteetin eli järjestyksen ylläpitoon rajojensa sisällä että myöskin kansainvälisoikeudellisen suvereniteetin luetellessaan valtioita, jotka jo olivat tunnustaneet Mantšukuon itsenäisyyden. Tulkinnoissa nousee esiin suvereniteetin tunnustamisen kannalta keskeinen asia eli sen poliittisuus. Etenkin kiistanalaisemmissa tapauksissa, kuten Mantšukuon tunnustamisessa, kyse oli muustakin kuin siitä, että valtio pystyi tehokkaasti kontrolloimaan rajojaan ja sisäistä järjestystä. Tunnustamisella tehtiin kansainvälispoliittinen teko, jolla saattoi olla myös turvallisuuspoliittisia seurauksia.

Heinäkuussa 1941 Japanin Suomen-lähettiläs Sakaya esitti kolme vaihtoehtoa Suomen ja Japanin suhteiden syventämiselle. Näitä olivat:

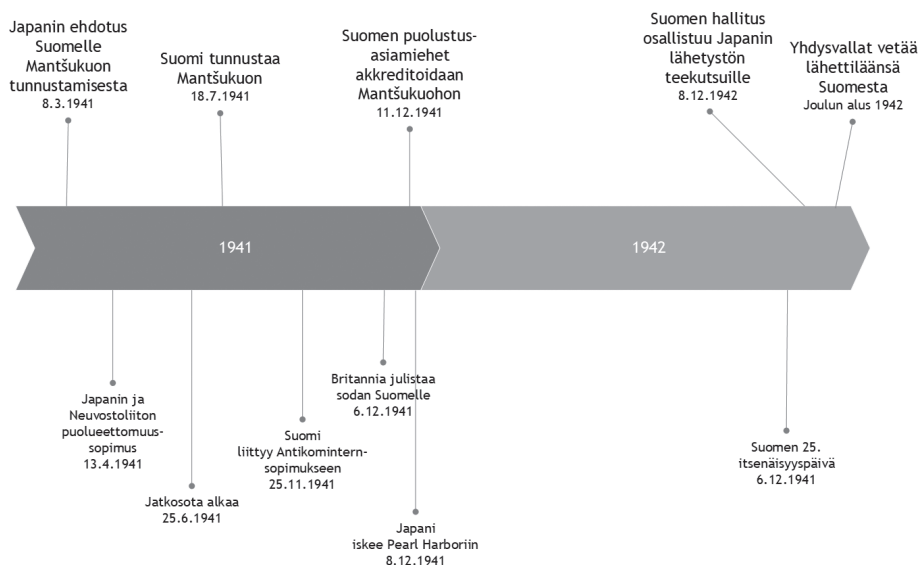
1. Nanjingin hallituksen tunnustaminen
2. Antikomintern-sopimus
3. Mantšukuon tunnustaminen

Näistä vaihtoehtoista Suomi valitsi ensimmäisenä Mantšukuon tunnustamisen. Tämä saattoi olla vaihtoehtoista vähiten harmillinen, sillä Mantšukuon asema oli tuolloin jo kohtalaisen vakiintunut, vaikkakaan sitä ei edelleenkään tunnustanut kuin

⁸³ Tokion lähetystön kirjelmä 156–36 Mantšukuon tunnustaminen, 7.3.1941, Tokion lähetystön arkisto, OMA.

⁸⁴ Ibid.

kourallinen valtioita, joista suurin osa oli akselivaltoja tai näiden liittolaisia, sekä Neuvostoliitto puolueettomuussopimuksen kautta.⁸⁵

Kuvio 1. Suomen ja Mantšukuon suhteet suhteessa kansainvälisiin tapahtumiin 1941–1943.

Antikomintern-sopimus olisi selvemmin sitonut Suomen osaksi akselivaltoja, vaikkakaan sopimus ei ollut täysin verrattavissa akselivaltojen myöhemmin samana vuonna solmimaan kolmen vallan sopimukseen, joka käytännössä muodosti liittouman näiden välille.⁸⁶ Antikomintern-sopimus oli suunnattu kommunistista internationaalia vastaan ja sinällään sopi Suomen poliittiseen tilanteeseen. Sopimus olisi kuitenkin saattanut ärsyttää muita valtioita tilanteessa liikaa. Suomi liittyi Antikomintern-sopimukseen 25.11.1941, ja Britannia julisti sodan muutamaa viikkoa myöhemmin Suomen itsenäisyyspäivänä 6.12.1941.⁸⁷

Nanjingin hallituksella tarkoitettiin Japanin tukeman Wang Jingwein hallitusta, jonka tarkoituksena oli yhdistää Kiinaan perustetut Japani-mieliset neuvostot ja

⁸⁵ Tokion lähetystön raportin mukaan Mantšukuon olivat tunnustaneet heinäkuuhun 1941 mennessä Bulgaria, Espanja, Italia, Kroatia, Saksa, San Salvador, Slovakia, Unkari sekä Neuvostoliitto. Tokion lähetystön raportti no. 26, 14.7.1941, 5 C 15, UMA. https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1941/#Tokio_1941.

⁸⁶ Kolmen vallan sopimus oli suunnattu anglosaksisia maita vastaan ideologiaaltaan, joten se ei palvellut Suomen tavoitteita, jotka tähtäsivät suhteiden ylläpitoon Britannian ja Yhdysvaltojen kanssa. Kolmen vallan sopimuksesta ja Neuvostoliiton liittämisestä siihen ks. Slavinsky 2004, 49.

⁸⁷ Oinas-Kukkonen 2019, 43.

muodostaa vastine Kuomintangin kansainvälisesti tunnustetulle hallinnolle.⁸⁸ Jos Suomi olisi myöntynyt Nanjingin hallituksen tunnustamiseen, se olisi käytännössä tarkoittanut tunnustuksen vetämistä pois Suomen aiemmin tunnustamalta Kuomintangin Tshiang Kai-shekin Kiinan tasavallalta eli Chungkingin hallitukselta. Nanjingin hallituksen tunnustaminen olisi johtanut Suomen hankalaan välikäteen suhteessa Yhdysvaltoihin, joka piti Nanjingin hallitusta Japanin yrityksenä kiertää Yhdysvaltojen avointen ovien politiikkaa Kiinassa sekä mitätöidä Chungkingin hallitus.⁸⁹

Tokion lähettiläs Idman näki 14.7.1941 ongelmallisena sen, että Suomella ei ollut minkäänlaisia suhteita Mantšukuohon, toisin kuin monilla muilla Euroopan valtioilla ja Yhdysvalloilla, joilla tunnustamattomuudesta huolimatta oli konsulaatteja Mantšukuossa.⁹⁰ Muutama päivä Sakayan ehdotuksen jälkeen 18.7.1941 Suomi julisti tunnustaneensa Mantšukuon.⁹¹ Elo-syyskuussa sekä ministeri Idman että sotilasasiamiehet hakivat agrementtia Mantšukuohon. Lähettiläs lähti valtakirjanjättömatkalle Hsinkingiin (新京) lokakuun lopussa ja virallisesti akkreditoitiin Mantšukuohon 30.10.1941.⁹² Sotilasasiamiesten kohdalla akkreditointi oli lähes yhtäaikaista Japaniin ja Mantšukuohon. Akkreditointi Japaniin tapahtui syksyllä 1941, ja Mantšukuo hyväksyi asiamiesten valtakirjan 11.12.1941.⁹³ Suomen diplomaattisuhteiden perustamisen Mantšukuon kanssa voi nähdä jatkumona Suomen turvallisuuspoliittiselle strategialle sekä maailmanpoliittiselle tilanteelle. Mantšukuon tunnustaminen ajoittui jatkosodan alkuaikoihin ja siis samanaikaiseen lähentymiseen Saksan kanssa. Tätä seurasi puolestaan Suomen liittyminen Antikomintern-sopimukseen saman vuoden syksyllä, Britannian sodanjulistus Suomelle ja sitä seuraavana päivänä tapahtunut Japanin isku Pearl Harboriin, joka puolestaan aloitti sodan Japanin ja Yhdysvaltojen välillä.

Mantšukuon tunnustamisen jälkeen Suomen virallinen yhteistyö Mantšukuon kanssa ei ollut kovinkaan laajaa. Pääasiallisesti se keskittyi edelleen sotilaalliseen yhteistyöhön. Samalla kun tehtiin sotilaallista yhteistyötä, Suomi ei kuitenkaan virallisesti halunnut sitoutua akselivaltoihin. Esimerkiksi Mantšukuon pääkaupungissa Hsinkingissä järjestettiin vuoden 1942 syksyllä Suur-Aasian näyttely, jossa juhlitettiin Mantšukuon kymmenvuotista itsenäisyyttä. Suomi lupautui osallistumaan

⁸⁸ W. G. Beasley, *Japanese Imperialism 1894–1945*. Clarendon Press, Oxford 1987, 208.

⁸⁹ Tokion salasähke ulkoasiainministeriölle, 17.9.1940, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁹⁰ Tokion lähetystön raportti no. 26, 14.7.1941, 5 C 15, UMA.

⁹¹ Suomen ulkoasiainministeriön sähke Tokion lähetystölle, 19.7.1941, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁹² Lähettiläs Idmanin kirje Mantšukuon ulkoministerille, 30.10.1941, Tokion lähetystön arkisto, Mantšukuo 57, OMA; Kopio valtakirjasta Mantšukuohon, 25.9.1941, Tokion lähetystön arkisto, Mantšukuo 57, OMA; Mantšukuon kirje valtakirjan hyväksymisestä, 25.9.1941, Tokion lähetystön arkisto, Mantšukuo 57, OMA.

⁹³ Mantšukuon ulkoministerin kirje K. G. Idmanille, 6.1.1942, 64B, Tokion lähetystön arkisto, OMA.

näyttelyyn muutamalla esineellä, mutta painotti järjestäjille, ettei Suomi kuulu akselivaltoihin.⁹⁴

Lisäksi keväällä 1941 pyrittiin löytämään kaupallisia yhteistyömahdollisuuksia, mutta ne rajoittuivat lähinnä aikeisiin tuoda soijapapuja ja öljyä Mantšukuosta suomalaista paperinvientiä vastaan. Tämä oli tarkoitus käydä kompensatiokauppana, jolloin tavaroiden yhtäläinen arvo olisi määräytynyt jeneissä.⁹⁵ Mantšukuo oli 1930- ja 1940-luvuilla maailman suurimpia soijapavun tuottaja-alueita ja alueella sijaitsevia öljykenttiä oli alettu hyödyntää.⁹⁶ Suomen ja Mantšukuon välinen kauppa ei kuitenkaan toteutunut, koska jäätiin odottamaan tuotteiden vientiin tarkoitettun Tornatorin matkaa Liinahamarista Aasiaan, mutta tämä peruuntui jatkosodan alettua.⁹⁷

Japanilaiset teekutsut

Joulukuussa 1942 Japanin Helsingin-suurlähetystö kutsui Suomen hallituksen sekä ylimpiä virkamiehiä ”japanilaisille teekutsuille”. Kutsut järjestettiin 8.12., mikä ei ilmeisesti herättänyt Suomessa kummempaa huomiota, ja tilaisuus todennäköisesti yhdistettiin pikemminkin Suomen itsenäisyyden 25-vuotisjuhliin, joita oli juhlittu kahta päivää aiemmin. Kutsuille osallistui hallitus mukaan lukien pääministeri Rangell sekä ulkoasiainministeri Witting. Vieraita kestitettiin muun muassa saken kanssa, ja vieraat pitivät kohteliaisuudesta puheita. Ilta huipentui japanilaisen propagandafilmin esitykseen Pearl Harborin voittoa hyökkäyksestä, josta oli juuri päivää ennen kulunut tasan vuosi. Vieraat eivät ilmeisesti ajatelleet tilaisuudella olevan sen suurempia kansainvälispoliittisia vaikutuksia.⁹⁸ Japani–Suomi-seura järjesti samantyyppisen tilaisuuden Tokiossa Japanin ulkoministeriön sponsorioimana 6.12., ja tästä tilaisuudesta uutisoitiin myös sanomalehdissä. Tämän juhlan tarkoituksena oli juhlistaa erityisesti Suomen 25-vuotista itsenäisyyttä.⁹⁹

Kutsuihin osallistuminen korkealla edustuksella johtui mahdollisesti suomalaisen viesteistä Mantšukuosta ja Japanista loka-marraskuussa 1942. Viestien mukaan Japani teki valmisteluja Mantšukuossa hyökätäkseen alkuvuodesta 1943.¹⁰⁰ Todennäköisesti pää- ja ulkoministeri halusivat viestiä Japaniin päin odottavansa sen yh-

⁹⁴ Tokion lähetystön sähke ulkoasiainministeriölle, 2.10.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA; Mantshukuon ulkoministeri Wei Huan Changin kirje Suomen lähettiläs K. G. Idmanille, 18.8.1942, 62, Tokion lähetystön arkisto, OMA; K. G. Idmanin kirje Mantšukuon lähettiläs Li Shao-kengille, 4.8.1942, 60A, Tokion lähetystön arkisto, OMA.

⁹⁵ Tokiossa oleva lähetystö kirjelmä 112–24, 18.2.1941, Tokion lähetystön arkisto 27, OMA.

⁹⁶ Päiväämätön raportti Mantšukuon taloudesta ja ulkomaankaupasta, 62, Tokion lähetystön arkisto, OMA.

⁹⁷ Sahi 2016, 287–288.

⁹⁸ Ulkoasiainministeriön poliittisia tiedotuksia no 1, 11.1.1943, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

⁹⁹ Fält 1988, 193.

¹⁰⁰ Esim. Salasähke Kailalta Päämajalle, 1.10.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

tymistä Neuvostoliiton vastaiseen sotaan, mikä olisi saattanut helpottaa Suomen tilannetta.

Joulun alla Yhdysvaltojen lähettiläs Schonfeldt matkusti takaisin Yhdysvaltoihin. Suomen Washingtonin-lähetystön selvittäessä asiaa kävi erinäisistä medioista ilmi, että nämä yhdistivät lähettilään paluun kotimaahansa protestiksi Suomen hallituksen osallistumisesta kyseisille japanilaisille teekutsuille. Suomalaisia pidettiin naiiveina, kun nämä eivät tajunneet Japanin käyttäneen heitä hyväkseen oman sotansa edistämiseksi. Samalla myös todettiin, että tämä asetti yhdysvaltalaisen tuntemat sympatiat pienen Suomen käymää sotaa kohtaan uudenlaiseen valoon, kun sen hallitus pääministerin kanssa hurrasi ”banzaita” Japanin Yhdysvaltoja vastaan tekemän hyökkäyksen kunniaksi. Amerikkalaisessa lehdistössä jopa hyväksyttiin sota ja toiminta Saksan kanssa, koska se edisti demokraattisen Suomen pyrkimyksiä kommunistista Neuvostoliittoa vastaan. Yhteistoimintaa Japanin kanssa lehdet eivät kuitenkaan hyväksyneet. Useat lehdet väläyttelivät Yhdysvalloille mahdollisuutta julistaa sota Suomea vastaan. Nämä myös perustelivat lähettilään matkaa Yhdysvaltoihin tällä samalla tapahtumaketjulla.¹⁰¹ Suhteiden heikkenemisestä oli varoitettu jo muutamia kuukausia aiemmin elokuussa 1942, jolloin ulkoasiainministeriössä epäiltiin, että Yhdysvallat oli keräämässä Suomen vastaista aineistoa, jonka perusteella pystyttäisiin suhteet katkaisemaan. Jo tällöin tiiviit suhteet Japaniin tulivat esille.¹⁰²

Teekutsuihin liittyvän uutisoinnin yhteydessä nostettiin esiin myös kunniamerkkien myöntäminen valtioiden päämiehille. Suomi myönsi Japanin keisarille, pääministeri Hideki Tojolle ja ulkoministeri Shigenori Togolle Valkoisen ruusun suurristin, jotka luovutettiin Japanin Suomen-lähettiläälle Sakayalle.¹⁰³ Tämän lisäksi kunniamerkkejä myönnettiin useille japanilaisille ulkoministeriön virkamiehille ja upseereille.¹⁰⁴ Japani puolestaan myönsi Suomen itsenäisyyspäivänä presidentti Ryttille Krysantemum-ritarikunnan suurristin, marsalkka Mannerheimille Nousevan Aurinгон suurristin pauluwniakukkien kera sekä pääministeri Rangellille ja ulkoministeri Wittingille Nousevan Aurinгон suurristit.¹⁰⁵ Amerikkalaisissa lehdissä nämä kunniamerkkien jakamiset kuitenkin yhdistettiin teekutsuihin ja sillä nostettiin tilaisuuden luonnetta ja arvoa entisestään.¹⁰⁶

Tammikuussa 1943 ulkoasiainministeriön alivaltiosihteeri Asko Ivalo tiedusteli Yhdysvaltojen lähetystön asianhoitaja McClintockilta, miten Yhdysvallat suhtautui-

¹⁰¹ Ulkoasiainministeriön poliittisia tiedotuksia no 1, 11.1.1943, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

¹⁰² Ulkoasiainministeriön poliittisia tiedotuksia no: 53, 28.8.1942, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

¹⁰³ Ulkoasiainministeri Wittingin salasähke Tokion lähetystölle, 3.6.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA; Ulkoasiainministeri Wittingin salasähke Tokion lähetystölle, 6.7.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

¹⁰⁴ Tokion salasähke ulkoasiainministeriölle, 19.6.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

¹⁰⁵ Tokion lähetystön sähke ulkoasiainministeriölle, 6.12.1942, 22 Tokio, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

¹⁰⁶ Ulkoasiainministeriön poliittisia tiedotuksia no 1, 11.1.1943, Rolf Wittingin arkisto I, KA.

si Suomeen, jos Japanin ja Neuvostoliiton välille syttyisi sota. McClintock arvioi niin ikään, että Suomen pelko Neuvostoliittoa kohtaan oli niin suurta, että todennäköisesti Japanin hyökkäys Neuvostoliittoa vastaan oli suomalaisille toivottavampaa kuin suhteiden kariutuminen Yhdysvaltoihin.¹⁰⁷

Johtopäätökset

Suhde Japaniin ja Mantšukuohon liittyi Suomen laajempaan tarpeeseen kehittää ulkopoliittisia suhteita suhteessa Neuvostoliiton muodostamaan uhkakuvaan. Japanilaisiin teekutsuihin liittyvä tapahtumaketju on yksi Suomen ulkopoliittisen johdon päätöksenteon ilmentymä 1940-luvun alun tilanteessa. Ainoana vihollisena pidettiin Neuvostoliittoa ja lähes kaikki muut nähtiin ystävällismielisinä maina tai potentiaalisina ystävinä. Myöskään Suomen kannalta neutraalien maiden kanssa toimimisesta ei nähty suurstrategisesta näkökulmasta. Vaikka Suomessa pyrittiin tietoisesti välttämään mielikuvia liittoutumisesta Saksan ja akselivaltojen kanssa, yhteistyötä kaukaisen Japanin kanssa pidettiin todennäköisesti aika neutraalina. Suomen hallitus näki yhteistyön vain Neuvostoliiton vastaisen toiminnan viitekehyksessä, vaikka se Japanille saattoi merkitä laajempaa kansainvälistä liittoumaa liittoutuneita vastaan. Mantšukuon suvereniteettia ei siis välttämättä nähty laajemmasta kansainvälistä poliittisesta perspektiivistä ja ajateltu valtion suvereeniutta sinällään, vaan sitä, miten Mantšukuon tunnustaminen lähentäisi Suomea Japaniin turvallisuuspoliittisesti. Lisäksi Suomessa toivottiin Japanin liittymistä sotaan Neuvostoliittoa vastaan Mantšukuossa, jolloin Neuvostoliitto olisi joutunut kahden rintaman sotaan Euroopassa ja Aasiassa. Kahdenkeskisistä suhteista huolimatta Mantšukuon tunnustaminen kytkeytyi laajempaan kokonaisuuteen, jossa Suomi liittyi Antikomintern-sopimukseen ja Saksan kanssa tehtiin lähempää yhteistyötä, mikä lopulta johti Britannian sodanjulistukseen Suomelle.

Toisaalta poliittinen johto ei aina myöskään ollut täysin tietoinen, mitä kaikkea oli tekeillä. Suomi teki sotilaallista yhteistyötä etenkin tiedustelussa ja koulutuksessa Mantšuriassa toimineen Kwantungin armeijan kanssa. Esimerkiksi Lehtonen et al. kuvaavat, miten Japanin ja Suomen välinen radiotiedusteluun liittyvä yhteistyö oli niin salaista, ettei Japanin Helsingin-lähettiläs ollut tietoinen, mitä oli tekeillä.¹⁰⁸ Kailan ja Laineen toiminnasta kuitenkin ulko- ja turvallisuuspoliittinen johto oli ainakin osittain tietoinen, sillä näiltä tulleet viestit ja sähkeet tavoittivat ainakin ulkoasiain-

¹⁰⁷ 740.0011 European War 1939/27143: Telegram "The Chargé in Finland (McClintock) to the Secretary of State Helsinki", January 14, 1943–2 p.m. Diplomatic Papers, 1943, The British Commonwealth, Eastern Europe, The Far East, Volume III, Foreign of The United States, FRUS. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1941v03/d879>.

¹⁰⁸ Lehtonen et al. 2016, 209.

ministeri Wittingin, jonka arkistosta löytyi jonkin verran Kailan ja Laineen lähettämiä sähköisiä tekemisistään ja Aasian alueen tapahtumista.

Suomen suhteet Mantšuriaan ja Mantšukuohon olivat kuin vuoristorata. Alun pi-dättyväisyyden jälkeen suhteet luotiin, koska Suomen ja Japanin välinen sotilasyhteistyö tiivistyi. Sotilaallinen yhteistyö määrittikin myös laajemmin ulkopoliittisten suhteiden solmimisen Mantšukuohon tilanteessa, jossa Suomi oli jo muutenkin erkaantunut Kansainliitto-myönteisestä ulkopoliittisesta linjastaan. Missään vaiheessa suhteet Mantšukuon hallintoon eivät kuitenkaan olleet kovin tiiviit, vaan diplomaattisuhteet perustuivat tarpeeseen kommunikoida Kwantungin armeijan ja japanilaisien kanssa sekä seurata Itä-Aasian tapahtumia paikan päältä. Suhteiden huippuvuosi voi nähdä vuodet 1941 ja 1942, minkä jälkeen suhteet alkoivat jälleen viilentyä: Suomi pyrki erillisrauhaan Neuvostoliiton kanssa Yhdysvaltojen välittämänä ja Neuvostoliitto miehitti Mantšukuon elokuussa 1945.

Abstract: The Political Importance of Manchukuo for Finland in the 1930's and in the beginning of the 1940's

This article studies the question: "What was the importance of Manchukuo to Finnish foreign and security policy from 1932 until 1942?". The theoretical framework of this study is based on Stephen D. Krasner's theory on sovereignty forms. The two main sources of this article are the Archive of the Finnish Ministry of Foreign Affairs and the First Archive of Rolf Witting Archive.

The Finnish approach to Manchukuo varied over time. When Manchukuo proclaimed independence from China in 1932, Finland followed the stance of the League of Nations. This meant non-recognition of Manchukuo as it was regarded a puppet state of Japan and Manchukuo as such was seen as a violation of the Chinese sovereignty in the League of Nations. The Finnish foreign policy leaned on the League of Nations during the 1930's. The Finnish approach to the 'Manchukuo question' started to change gradually when Toshio Nishimura was appointed as Japan's military attaché to Finland. After the Japanese defeat in the battle of Nomonhan and Finnish resistance against Soviet invasion in the Winter War, the Japanese and Finnish armed forces agreed on intelligence and training cooperation.

Two Finnish officers, Auno Kaila and Lauri Laine, were sent to Japan and Manchukuo to train the Finnish forest warfare and winter warfare tactics to the Kwantung army and the Japanese armed forces. The military cooperation led to a closer political cooperation between Finland and Japan. In 1941, the Japanese envoy to Finland suggested that Manchukuo would be recognized. The formal recognition took place on July 18th, 1941.

The political cooperation with Japan in the context of Manchukuo as well as the military cooperation between Finland and Kwantung Army, which operated in Manchukuo, had broader impacts on the Finnish foreign policy in East Asia. Firstly, the tactics the Finnish officers trained to Kwantung Army and the Japanese Imperial Army were applied into practice in the Malay Peninsula. Second, Finland aimed to maintain friendly relations with the US. However, closer relations with Japan were the major obstacle for Finno-American relations after the Pacific War erupted in 1942. Especially the 'Japanese Tea Party' incident highlighted the fragility of Finno-American relations and how an innocent looking event with the Japanese might have led to

severance of the Finno-American relations. The military cooperation between Finland and Japan in Manchukuo was kept secret. If the cooperation would have been exposed the consequences would have been severe to the Finnish foreign relations especially with the United States.